

فصل نامه جندی شاپور، دانشگاه شهید چمران اهواز

سال دوم، شماره ۵، بهار ۱۳۹۵

تجارت مروارید در سواحل شمالی خلیج فارس دوران قاجار

بهادر قیم^۱

طیبه سهرابی^۲

صفیه ساکی مفرد^۳

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۱۳

تاریخ پذیرش: ۹۵/۲/۲۱

چکیده

بنادر و جزایر سواحل شمال خلیج فارس مرکز مبادلات تجاری مروارید خلیج فارس بوده است، بطوریکه همواره دولت‌های اروپایی برای تجارت صدف مروارید به این بنادر می‌آمدند و با صادر کردن مروارید سود سرشاری به دست می‌آوردند. در دوران قاجار تجارت مروارید در سواحل شمالی خلیج فارس بین کشورهای اروپایی و سواحل ایران وجود داشت. در سال ۱۲۷۵ق (۱۸۵۹ م) شرکت تجاری رابرت وانکهوس نماینده تجاری خودرابه بندر لنگه فرستاد و توانستند تجارت مروارید رادر این منطقه بدست بگیرند و مقدار فراوانی از مروارید این ناحیه را به هامبورگ فرستادند. پس از آلمانی‌ها، انگلیسی‌ها بودند که به تدریج به منطقه خلیج فارس توجه نشان دادند.

نگارنده می‌کوشد روند تجارت مروارید رادر دوران قاجار بازگو نماید و نیز در صدد پاسخ گویی به این سؤال است تجارت مروارید چه نقشی در اقتصاد سواحل شمالی خلیج فارس داشته است؟

فرضیه: صید صدف مروارید نه تنها عامل تجارت ساکنان سواحل شمالی خلیج فارس با دیگر مناطق، بلکه منبع امرار معاش بوده است.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، مروارید، تجارت، اقتصاد، قاجار.

۱. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شهید چمران اهواز ghayem.b@scu.ac.ir

۲. کارشناس ارشد تاریخ خلیج فارس از دانشگاه شهید چمران اهواز sohrabitayebe@yahoo.com

۳. کارشناس ارشد تاریخ خلیج فارس از دانشگاه شهید چمران اهواز s.sakimofrad@yahoo.com

مقدمه

مرواریدهای خلیج فارس شهرت و جذابیت خاص داشته و بنادر بزرگ قدیم خلیج فارس و جزایر آن بازار مروارید دنیای قدیم مشرق زمین بوده است. در ایران پیش از هخامنشیان صید مروارید از لحاظ تجارتي اهمیت بالایی داشته است. صدف هایی که ساکنان سیلک (عهد اول سیلک پیش از هزاره ۴ ق.م) استفاده می کردند متعلق به انواعی است که فقط در خلیج فارس یافته می شد. در ویرانه های معبد چغازنبیل بر سطح دیواره های معبد اصلی زیگورات بقایای مروارید رنگین یافته اند که با مخلوطی از رنگ آن را برای شب تابي و روشنایی دروازه کاخ معبد الهه (کی ری ریشتا) ایزد بانوی بزرگ شهر ایلامی دور انتشار داده به کار رفته است. در زمان پادشاهی ساسانیان و حتی پس از سقوط آن مروارید خلیج فارس به هندوستان صادر می شد و صدف از روزگار صفویان به اروپا برده شد. در دوران قاجار تجارت مروارید بین کشورهای اروپایی و سواحل ایرانی بوده است. جمعیت کم منطقه و گستردگی فعالیت های مرتبط با صید مروارید و درآمد سرشار حاصل از آن و اهمیت این صنعت در زندگی ساکنین خلیج فارس کشورهای اروپایی را ترغیب به تجارت مروارید در سواحل شمالی خلیج فارس می نمود. در این زمان بندر لنگه به یکی از مراکز اصلی خرید و فروش مروارید تبدیل شد و بواسطه تجارت مروارید یکی از زیباترین و آبادترین بنادر خلیج فارس بشمار می آمد.

تجارت مروارید در دوران قاجار

تاریخ صید مروارید و تجارت آن به دوران هخامنشیان برمی گردد. در فاصله سالهای ۱۱۵۳ تا ۱۲۰۵ ه.ق (۱۷۴۰ تا ۱۷۹۰ م) مروارید یکی از برجسته ترین عوامل تعیین کننده سیاست اقتصادی ایران در برابر کشورهای اروپایی و قبایل ساکن کرانه های جنوبی خلیج فارس و شبه جزیره عربستان بود.^۱ در سال ۱۲۰۵ ه.ق (۱۷۹۰ م) حجم صادرات مروارید خلیج فارس به انگلیس بیش از پنجاه هزار پوند بوده است که بیانگر اهمیت مروارید در زندگی ساحل نشینان خلیج فارس بوده است.^۲ طی نیمه قرن هیجدهم م / دوازدهم ه.ق، یک غواص مبلغ ۵۰ تا ۶۰ روپیه و مردانی که در کشتی فعالیت می کردند ۲۵ تا سی روپیه دریافت می کردند. همچنین طی سالهای ۱۷۳۶ تا ۱۷۴۷ م (۱۱۴۹ تا ۱۱۶۰ ه.ق) درآمد سالیانه از صید

۱. طاهری، از مروارید تا نفت، ص ۴۰۶.

۲. همان، ص ۴۰۶.

مروارید بحرین و دیگر مناطق بالغ بر ۲۴۰/۰۰۰ روپیه بود. این درآمد طی قرن نوزدهم م/ سیزدهم ه.ق در یک فصل به حدود ۴ میلیون روپیه رسید.^۱

در دوران قاجار تجارت مروارید در سواحل شمالی خلیج فارس بین کشورهای اروپایی و سواحل ایران وجود داشت، به گونه ای که در شهر لیون فرانسه و در بندرمارسی دو شعبه تجارت خانه مروارید با نام (الکرمستکی) وجود دارد و نام آن از تجارت خانه مروارید از نام روستای کرمسته یا کرمستج گرفته شده است که بین لار و بندر لنگه واقع است و از زمان ناصرالدین شاه قاجار افراد خانواده کرمستجی در آن دو شهر از وارد کنندگان مرواریدهای گرم یا خلیج فارس از بندرلنگه بوده اند.^۲ چون بیشتر مهاجرین بحرینی بندر لنگه غواص یا تاجر مروارید بودند^۳ بندر لنگه به مرکز اصلی خرید و فروش مروارید تبدیل شد.^۴ از طرف دیگر اهالی جنوبی خلیج فارس در ساحل عمانات^۵ متصل به بخش عمده ای از مایحتاج خود را از بندر لنگه تأمین می کردند و به این ترتیب بازار تبادلات منطقه ای در نیمه دوم قرن سیزدهم در این منطقه شکل گرفت.^۶ علاوه بر اینان، بازرگان هندی نیز به لنگه می آمدند و مرواریدها را مانند مرواریدهای بحرین می خریدند.^۷

هنگام صید مروارید تجار و دلالهای مروارید که به بندرلنگه می آمدند بازار مکاره را تشکیل می دادند که قریب نیم میلیون لیره در سال دادوستد می کردند.^۸ و به این ترتیب بندر لنگه به سبب صدور مروارید به کشورهای حاشیه جنوبی عمانات متصل و رونق بازار مروارید از زیباترین و آبادترین بنادر خلیج فارس بوده است. مرواریدهایی که از خلیج فارس استخراج می شد وارد بندر لنگه می شد و عمده منافع تجارت مروارید عاید این بندر می شد، بهمین خاطر مردم بندر لنگه نسبت به دیگر بنادر ثروتمندتر بوده اند.^۹ در مرکز صادرات ایران یعنی بندر لنگه که طایفه آل بوسمیط بر آن حکومت داشتند، هیچ مالیاتی به دولت ایران پرداخت نمی شد. براساس گزارش سدیدالسلطنه در سال ۱۸۱۱م/ ۱۱۹۰ ش انگلستان معادل ۴۱۰/۰۰۰

۱. همان، ص ۴۰۶.

۲. اقتداری، از دریای پارس تا دریای چین، ص ۱۹۵.

۳. وثوقی، محمخلیج فارس و ممالک همجوار، ص ۴۳۹.

۴. حبیبی و وثوقی، بررسی تاریخ سیاسی و اجتماعی اسناد بندر عباس، ص ۷۹.

۵. عمان و امارات متحده عربی.

۶. وثوقی، خلیج فارس و ممالک همجوار، ص ۴۳۹.

۷. گزارش هیئت بازرگانی هند بریتانیا اعزامی به جنوب شرقی، ص ۲۳۱.

۸. کرزن، ایران و مسئله ایران، ص ۱۵۳.

۹. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، ص ۸۴.

پوند مروارید را از بندر لنگه صادر کرده بود. میانگین صادرات مروارید از این بندر در این سال ۳/۵۰۰/۰۰۰ روپیه بوده است باید در نظر داشت که نیمی از صادرات عمان متصله از بندر لنگه انجام می گرفته است.^۱ مالیات دیوانی و گمرک بندر لنگه در کتابچه دیوانی یازده هزار و پانصد تومان بود.^۲

در سال ۱۸۹۶م/ ۱۲۷۵ ش/ ۱۳۱۴ق یک نفر از آلمانی ها به نمایندگی از شرکت رابرت وانکهوس در بندر لنگه تجارت خانه تاسیس کرد و در آن بندر به تجارت مروارید پرداخت، و از طریق بندر لنگه صدف مروارید به هامبورگ می فرستاد^۳ و در مقابل ۵۰ ریال برای هر کشتی صدف به صاحبان آن پرداخت می کرد.^۴ و از این راه با جلب نظر تجار و طواشان (بازرگانان) مروارید موفقیت زیادی به دست آورد^۵ که توانست در تمام بنادر خلیج فارس مانند بندرعباس، بحرین، بوشهر، خرمشهر و بصره نمایندگی هایی دایر کند.^۶ در سال ۱۹۰۴م/ ۱۲۸۳ ش/ ۱۳۲۳ه ق آلمانی ها توجه خود را به جزیره ابوموسی افکنند و در آن زمان این جزیره به شیخ شارجه تعلق داشته است و این جزیره دارای مغاص مروارید بود. شیخ حاکم در جزیره، ابوموسی را به سه نفر از عرب ها اجاره داد و دو نفر از آنها حقوق خود را به شرکت وانکهوس واگذار کردند.^۷

نفوذ انگلیس در خلیج فارس، مشکلات داخلی و خارجی ایران در اواخر قرن ۱۸ م و اوایل قرن ۱۹ م و ظهور سلسله قاجار در ایران به قدرت های دیگر فرصت داد تا به توسعه قدرت خود در خلیج فارس بپردازند.^۸ جمعیت کم منطقه و گستردگی فعالیت های مرتبط با صید مروارید و درآمد سرشار حاصل از آن و اهمیت این صنعت در زندگی ساکنین خلیج فارس حضور و رقابت کشورهای استعماری را در خلیج فارس به سادگی توجیه پذیر می کند.^۹ قاجارها در زمان آغا محمد خان سال ۱۲۰۹ ق/ ۱۷۹۴م بندرعباس، هرمز و قشم را به مدت ۷۵ سال در ازای ۶ هزار تومان به سید سلطان امام مسقط اجاره داده بودند^{۱۰} و از درآمد سرشار مروارید فقط به همین مقدار ناچیز کفایت کرده بودند. انگلستان بعد از خروج هلندی

۱. مستوفی، صید و تجارت مروارید خلیج فارس در قرن نوزدهم م، ص ۱۳.

۲. افشار، دفتر تاریخ مجموعه اسناد و منابع تاریخی، ص ۴۴۲.

۳. سدیدا السلطنه، بندرعباس و خلیج فارس (اعلام الناس فی احوال بندرعباس)، ص ۶۵۵.

۴. زاده بوشهری، فلات قاره و جزایران، ص ۱۳۶.

۵. تجلی پور، نرم تان مروارید ساز خلیج فارس، ص ۱۲۳.

۶. رامی، تاریخچه اهمیت صید مروارید در خلیج فارس، ص ۳۴۹.

۷. سدیدا السلطنه، همان، ص ۶۵۷.

۸. مستوفی، همان، ص ۱۵.

۹. مستوفی، همان، ص ۷.

۱۰. حبیبی و وثوقی، همان، ص ۱۸۳.

ها از خارک و بصره و تسخیر شبه قاره هند با استفاده از ضعف و فساد دستگاه سلطنتی قاجار با استقرار در بوشهر به قدرت برتر نظامی و اقتصادی خلیج فارس تبدیل شده بودند.^۱ کشتی های این کشور رفت و آمد هر کشتی خارجی را در بنادر جنوبی و شمالی خلیج فارس زیر نظر داشتند و در اصطلاح امروزی هر وقت صلاح می دیدند آن ها را بازرسی می کردند. این بازرسی ها نتیجه معاهداتی بود که انگلیسی ها با شیوخ متعدد بحرین امضاء کرده بودند اما در باطن نقشه انگلیسی ها برای تبدیل خلیج فارس به یک "دریای بسته" closed sea یا دریاچه انگلیسی بود تا جلوی دست اندازی دیگر خارجیان به صید گاه های جنوب خلیج فارس به ویژه بحرین را بگیرد.^۲ با دخالت انگلستان مراکز تجارت دریایی و مروارید از بوشهر و لنگه به هند و بمبئی، دویی، بحرین و قطیف انتقال یافت.^۳

در سال ۱۸۲۰ م/ ۱۱۹۹ ه ش انگلستان عقد قرارداد با شیخ نشینهای خلیج فارس از جمله شیخ بحرین (عیسی بن آل خلیفه) را آغاز کرد و در سال ۱۸۴۸ م/ ۱۲۲۷ ه ش قرارداد دیگر با شیخ بحرین بسته شد که طی آن کشتی های انگلیسی اجازه یافتند تا همه ی کشتی های متعلق به شیخ بحرین و یا مردم آن جزایر را تفتیش کنند. با این وصف تا مدت ها حقوق دولت ایران را مبنی بر مالکیت بحرین را صورت ظاهر رعایت می کردند. در یکی از موارد در یکی از فصول صید یک کشتی تمام انگلیسی بنام جانستون کستل بدون داشتن مجوز وارد صیدگاه های مروارید ایران در بحرین شد، سه نفر از اروپائیان این کشتی در بحرین مستقر شد و با استفاده از یک بغله و استخدام چند نفر محلی وارد صید گاه های ایران در بحرین شده بودند. کشتی مزبور به طرف بوشهر حرکت کرد و در ماه ژوئیه به بوشهر رسیده بود. کشتی در اجاره شخصی بنام پلونکت بود که با سرگرد دیزبرو قائم مقام نماینده سیاسی انگلیس در بوشهر به مذاکره پرداخت تا موافقت وی را برای بهره برداری در آب های ایران جلب کند که پس از مذاکرات مقامات انگلیسی و ایرانی یک کشتی دولتی ایرانی عازم بحرین شد تا از کار صید مروارید توسط اروپائیان در صیدگاه های بحرین جلوگیری کند. ایرانی ها بغله را توقیف کردند و به بوشهر آوردند. پس از ورود بغله به بوشهر مشخص شد که قایق به یک تبعه عثمانی متعلق بوده و این که یک انگلیسی با اجاره قایق ترک مخفیانه وارد آب های ایران شد موضوع را دچار پیچیدگی زیادی کرد، در نهایت انگلیسی ها این کشتی را بازرسی کردند و پس از کشف تنها ۲۳ عدد مروارید آن را تحویل مقامات ایرانی کردند^۴ در دسامبر ۱۸۹۱ م / ۱۲۷۰ ه ش شیخ

۱. مستوفی، همان، ص ۱۵.

۲. همان، ص ۱۵.

۳. همان، ص ۷.

۴. مستوفی، همان، ص ۱۶.

بحرین (عیسی بن آل خلیفه) انحصار صادرات پوسته صدف مروارید بحرین را به یک شرکت انگلیسی در بوشهر واگذار کرد. بازرگانان بحرینی دست به اعتراض شدید زدند شیخ بحرین امتیاز را لغو کرد و به جای آن عوارض گمرکی بالایی بر این کالا وضع کرد تا حدی صادرات این کالا در بحرین متوقف شد و به جای آن مقادیر فراوانی از پوسته صدف نا مرغوب از سواحل ایران در فاصله ۱۸۹۳-۱۸۹۲ م/ ۱۲۷۲-۱۲۷۱ ش به اروپا صادر شد. کیفیت نازل این صدف های صادراتی باعث شد تا تقاضا در اروپا به نحو چشمگیری کاهش پیدا کند و صنایع دکمه سازی و سایر صنایع وابسته به این محصول به دنبال بازار های دیگری بروند. بازرگانان ایرانی و بحرین در گیر با این محصول به شدت آسیب دیده و ورشکست شدند^۱ بار دیگر در سال ۱۳۰۰ هـ ق/ ۱۹۲۱ م یک نفر انگلیسی با کسب اجازه از دولت ایران برای صید مروارید و صدف با لوازم کار خود بخارک رفت.^۲ چون مرحوم خانعلی حیات داوودی ضابط (بخشدار) بندر ریگ که خود از عایدات فروش مروارید و صدف استفاده می نمود، از این قضیه مطلع گردید^۳ مردم خارک را تحریک کرد تا مخازن مروارید و هیارات اطراف جزیره را به غواصان شرکت مذکور نشان ندهند. در نتیجه غواصان شرکت انگلیسی - هندی مجبور شدند از نقاط عمیق تر بهره برداری کنند، با وجودی که ده کشتی از صدف محار (صدف مروارید) پر کردند، ولی فقط ۵۰ مثقال خاکه مروارید به دست آوردند که بعلت بازدهی ناچیز شرکت مذکور و دولت ایران از ادامه کار منصرف شدند.^۴

درآمد دولت قاجار از صادرات مروارید

در دوران قاجار هند در قبال کالا هایی که وارد می کرد فقط شمش طلا، مسکوکات و مروارید دریافت می نمود.^۵ تا جنگ جهانی اول تجارت مروارید در خلیج فارس به دست اعراب و هندیها بود. از ایرانیها تنها مردم لنگه و جزیره کیش در تجارت مروارید وارد بودند، بعد از جنگ تجار بندر لنگه و بحرین به بازارهای اروپا راه یافته و مروارید خلیج فارس از راه هندوستان به پاریس برده اند.^۶ در سال ۱۲۹۴-۱۲۹۳ هجری (۱۹۱۴-۱۹۱۵ م) کشور آلمان معادل ۱۱۳۰ لیره صدف مروارید از خلیج فارس خریداری کرده

۱. مستوفی، همان، ص ۱۷.

۲. میریان، جغرافیای تاریخی خلیج و دریای پارس، ص ۴۵۶.

۳. زاده بوشهری، همان، ص ۱۳۶.

۴. تجلی پور، همان، همان، ص ۹۱.

۵. عیسوی، تاریخ اقتصادی ایران، ص ۱۳۵.

۶. همان، ص ۱۲۳.

است. خان بندرریک در دهه اول قرن چهاردهم هجری از محل مالیات فروش صدف مروارید سالیانه چهار هزار تومان درآمد داشت.^۱

طبق برآورد گمرک بندرلنگه در سال ۱۲۹۷ هجری (۱۹۱۸م) ارزش مرواریدهای خارج شده از کشور به شرح زیر است:^۲

صادرات صدف مروارید از بندرلنگه	۱۲۹۷	۱۲۹۸	۱۲۹۹	۱۳۰۰
هندوستان/روپیه	۵۶۵۰۰۰	۲۶۸۰۲۰	۲۲۰۸۵۰۰	۱۲۳۱۵۰
عراق/روپیه	-	-	۱۱۰۰۰	۳۳۶۰
عمان/روپیه	۸۰۰۰	۱۲۰۰۰	-	۲۸۰۰۰
انگلیس	-	-	-	۶۰۰۰
فرانسه	-	-	-	۱۱۰۰۰

جدول صادرات مروارید از سال ۱۲۹۷ ش تا ۱۳۰۰ ش (۱۹۱۸ تا ۱۹۲۱ م)

برطبق جدول بالا مرواریدهایی که به مقصد هندوستان صادرشد در سال ۱۲۹۷ ه ش/۱۹۱۸ م بالغ بر پانصد و شصت و پنج هزار روپیه انگلیسی معادل یک میلیون و صد و سیزده هزار تومان و مرواریدهای صادره به عمان بالغ برهشت هزار روپیه معادل شانزده هزار تومان بود که جمع صادرات در این سال به دو کشور هند و عمان بالغ بر پانصد و هفتاد و سه هزار روپیه معادل یک میلیون صد و چهل و سه هزار تومان بوده است و در سال ۱۲۹۸ ه ش / ۱۹۱۹ م مرواریدهای صادره به هندوستان بالغ بر دو بیست و شصت و هشت هزار و بیست روپیه و به کشور عمان دوازده هزار روپیه بود که جمع صادره به کشور هندوستان و عراق در این سال دو بیست و هشتاد هزار روپیه یعنی معادل پانصد و شصت هزار تومان شد و در سال ۱۲۹۹ ه ش / ۱۹۲۰ م صادرات مروارید بندر لنگه به هندوستان بالغ بر دو میلیون و دو بیست و هشت هزار و پانصد روپیه^۳ و به کشور عراق یازده هزار روپیه بود که جمع صادرات مروارید به کشورهای هند و عراق در

۱. تجلی پور، همان، ص ۱۲۴-۱۲۵.

۲. همان، ص ۱۲۴.

۳. سدید السلطنه، صید مروارید، ص ۵۶۱.

این سال بالغ بر دو میلیون دویست و نوزده هزار و پانصد روپیه معادل چهار میلیون تومان بود^۱ و در سال ۱۳۰۰ ه.ش/ ۱۲۹۹ صادرات مروارید به هندوستان بالغ بر یکصد و بیست و سه هزار و یکصد و پنجاه روپیه و به کشور عمان بالغ بر بیست و هشت هزار روپیه و به کشور عراق سال بالغ بر سه هزار و سیصد و دو شصت روپیه و به کشور انگلستان بالغ بر شش هزار روپیه و نیز به کشور فرانسه بالغ بر یازده هزار روپیه بوده است که جمع صادرات مروارید در سال ۱۳۰۰ هجری (۱۹۲۱ م) به پنج کشور بالغ بر یکصد و هفتاد و یک هزار و پانصد روپیه معادل نه میلیون و چهارصد و سی هزار و پنجاه تومان می شود. حقیقت مروارید خارج شده خواه در لنگه و خواه در بحرین معلوم نمی شود چون که بیشتر بصورت قاچاق برای تفاوت حقوق گمرکی و کرایه کشتی با خود به هندوستان می بردند و آنچه وارد اداره گمرکی می نمودند به دلخواه قیمت می گذاشتند.^۲

پیش از جنگ جهانی اول صادرات صدف در نقطه اوج بود. از صدف بمبئی در معیار وسیعی به هندوستان حمل می شد و بر آن نظارت و گمرکی نداشت.^۳ مجموعاً از خلیج فارس ۶۰ الی ۷۰ میلیون روپیه مروارید به دست می آمد که از این مبلغ فقط ۱/۵ میلیون روپیه تعلق به ایران داشت.^۴

صنعت دکمه سازی از صدف

صدف مروارید بیش از هر صدف دیگر برای دکمه سازی مصرف می شد. دکمه های صدفی به واسطه استحکام کافی و مقاومت در مقابل شستشویهای متوالی بیش از دکمه های چوبی به کار می رفتند. اگر چه ارزانی و فراوانی دکمه های مصنوعی بازار استفاده از دکمه های صدفی را از رونق انداخته بود، ولی باز در کشورهای صنعتی و نیمه صنعتی برای لباسهای گران قیمت از دکمه های صدفی استفاده می کردند و از صدف های ضخیم و محکم برای دکمه پالتو و روپوش استفاده می نمودند که در سال ۱۲۸۰ هجری مقدار ۲۶۸۰-۲۵۲۰ تن صدف مروارید برای تولید دکمه از خلیج فارس به دیگر نقاط دنیا صادر شده است.^۵

۱. تجلی پور، همان، ص ۱۲۵-۱۲۴.

۲. سدید السلطنه، صید مروارید (المناسف فی احوال غوص)، ص ۵۴.

۳. همان، ص ۱۲۶.

۴. خیراندیش، گذر از اقتصاد مروارید به نفت، ص ۲۳.

۵. تجلی پور، نرم تنان مروارید ساز خلیج فارس، ص ۱۱۲.

صدف‌های مروارید سواحل و جزایر ایران به علت شفافی و زیبایی و نقش و نگار بر دیگر صدف‌های خلیج فارس امتیاز داشتند^۱. در کناره برخی از جزایر مانند خارک، شعیب، فرور، ابوموسی و تنب صدف‌های ممتازی صید می‌کردند که برای ساختن دکمه و سایر اشیاء زینتی به خارج حمل می‌شد^۲. سه نوع صدف مروارید خلیج فارس را در دسته‌های صدف‌تائی بسته بندی می‌کردند و به اروپا به ویژه اطریش صادر می‌نمودند و در آنجا دکمه‌های صدفی می‌ساختند^۳. صدف لب سیاه، ضخیم برای ساختن دکمه‌های درشت بسیار مناسب بود. بزرگترین نمونه این صدف به پهنای سی سانتی متر و به وزن ده کیلوگرم است که در سال ۱۲۸۰ هجری از این صدف ۱۵۰-۱۲۰ تن به خارج صادر شد. صدف بندر لنگه با ضخامت متوسط برای دکمه‌های کوچک و ظریف متناسب بود که در سال ۱۲۸۰ هجری بیش از دو هزارتن از این صدف به خارج صادر شد. از صدف بمبئی در سال ۱۲۸۰ هجری مقدار ۵۰۰-۴۰۰ تن از به هند صادر شد^۴.

۱. همان، ص ۱۱۳-۱۱۲.

۲. همان، ص ۱۱۳.

۳. همان، ص ۱۱۲.

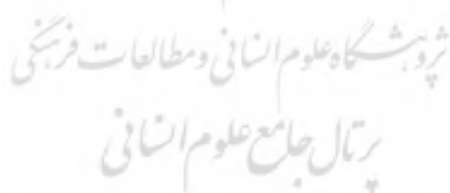
۴. تجلی پور، همان، ص ۱۱۳.

نتیجه‌گیری

نتیجه‌ای که از این مقاله حاصل می‌شود این است که در دوران قاجار مبادلات تجاری مروارید میان ساکنان سواحل شمالی خلیج فارس و کشورهای خارجی بویژه انگلستان، هند، عمان، عراق و فرانسه رواج داشته است. نقاط صیدگاه مروارید در دوران قاجار جزیره خارک که در تصرف بندر ریگ، اختر^۱ که در تصرف شیخ خاتم نسوزی، جزیره شیخ شعیب (لاوان) در تصرف علاق حمادی^۲ و جزیره کیش که در تصرف شیخ بندر چارک^۳ و بندر لنگه بوده است.

هند در قبال کالاهای وادراتی خود به ایران مروارید دریافت می‌کرد. در بندر لنگه بازار تبادلات منطقه ای رونق بسیاری یافت و این بندر یکی از آبادترین و مهم ترین لنگر گاه خلیج فارس در نیمه دوم قرن سیزدهم ه.ق در آمد و به سبب مبادلات مروارید در این منطقه از این بندر بعنوان زیباترین بندر خلیج فارس یاد شده است.

نه تنها صید مروارید در این دوران یکی از منابع درآمد و اشتغال ساکنان سواحل شمالی خلیج فارس بوده است، بلکه بعنوان با ارزش ترین منبع اقتصادی و هم چنین بزرگ ترین ثروت منطقه می‌توان از آن یاد کرد. با وجود اینکه آمار دقیقی به دلیل قاچاق مروارید در سواحل شمالی خلیج فارس در دست نیست اما حجم مبادلات تجاری در این نواحی بسیار بالا بوده است، بطوریکه سهم سواحل شمالی را در مبادلات مروارید مبلغ ۱/۵ میلیون روپیه برآورد کرده‌اند.

۱ - اختر ناحیه ای در کنگان (یکی از بنادر بوشهر)

۲ - خانواده مشایخ بندر مقام را حمادی می‌نامند.

۳ - مشایخ بندر چارک از خانواده آل علی بوده‌اند و بازماندگانش همین نام را حفظ کردند.

منابع و مأخذ

- اقتداری، احمد، *از دریای پارس تا دریای چین*، بی جا، بی نا، چاپ اول، ۱۳۶۴.
- افشار، ایرج، *دفترتاریخ مجموعه اسناد و منابع تاریخی*، بی جا، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- تجلی پور، مهدی، *نرم تنان مروارید ساز خلیج فارس*، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۲.
- حبیبی، حسن و محمدباقر وثوقی، *بررسی تاریخی سیاسی و اجتماعی اسناد بندرعباس*، بی جا، بنیاد ایران شناسی، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- خیراندیش، عبدالرسول، م «گذر از اقتصاد مروارید به نفت»، بی جا، *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*. شماره ۷۲، ۱۳۸۲.
- زاده بوشهری، اسماعیل، *فلات قاره و جزایران*، بی جا، بی نا، بی تا.
- سدیدالسلطنه، محمدعلی، *بندرعباس و خلیج فارس (اعلام الناس فی احوال بندرعباس)*، تصحیح احمداقتداری، کوشش علی ستایش، تهران، کتابخانه سینا، ۱۳۴۲.
- سدیدالسلطنه، محمدعلی، *صید مروارید (المناص فی احوال غوص)*، تهران، انتشارات میراث فرهنگی کشور، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
- سدیدالسلطنه، محمدعلی، *تاریخ مسقط و عمان و بحرین و قطر و روابط آنها با ایران*، تصحیح احمد اقتداری، بی جا، انتشارات دنیای کتاب، چاپ اول، ۱۳۷۰.
- طاهری، رضا، *از مروارید تا نفت: تاریخ خلیج فارس*، شیراز، داستان سرا، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- عیسوی، چارلز، *تاریخ اقتصادی ایران*، تهران، نشر گستره، چاپ دوم، ۱۳۶۹.
- کرزن، لرد، *ایران و قضیه ایران*، ترجمه علی جواهر کلام، بی جا، انتشارات ابن سینا چاپ سوم، ۱۳۴۷.
- گزارش هیئت بازرگانی هند بریتانیا اعزامی به جنوب شرقی (۱۹۰۴-۱۹۰۵/۱۲۱۳-۱۲۸۴ ش)،
اوضاع اقتصادی ایران در آغاز قرن بیستم، ترجمه معصومه جمشیدی-محمدتقی حروف چین، بی جا، بی نا، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- وثوقی، محمد باقر، *خلیج فارس و ممالک همجوار*، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علو انسانی (سمت)، ۱۳۸۴.
- میریان، عباس، *جغرافیای تاریخی خلیج و دریای پارس*، بی جا، بی نا، بی تا.
- مستوفی، فرخ، «صید و تجارت مروارید در خلیج فارس در قرن نوزدهم میلادی»، *بررسی های نوین تاریخی*، بی تا، شماره ۴ و ۵.

-رامی، مرجان، *تاریخچه اهمیت صید مروارید در خلیج فارس*، مجموعه مقالات همایش خلیج فارس در گستره تاریخ، اصغر منتظم القائم، اصفهان، نشر دانشگاه اصفهان، ج ۲، شماره ۳ و ۴ خرداد، ۱۳۸۴.
-مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، بی جا، مؤسسه تحقیقات کامپیوتری علوم انسانی، نسخه دوم، دوره ۷ مجلس ملی هشتم اسفند ۱۳۰۷.

